

ОГЛЯД ДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК ЩОДО З'ЯСУВАННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

У статті досліджується проблема діагностики дітей раннього віку з порушеннями у розвитку. Здійснений аналіз літературних джерел, включаючи роботи, в яких розглядається сучасний спеціальній освіті, одним з основних завдань якої є максимального скорочення розриву між часом визначення первинного порушення в розвитку дитини і початком цілеспрямованої корекційної допомоги, свідчить про актуальність та поступальний розвиток процесу вивчення даної проблеми. Зазначено, що правильно організована рання корекція здатна попередити появу вторинних відхилень в розвитку, забезпечити максимальну реалізацію потенціалу розвитку дитини, а для значної частини дітей забезпечити можливість включення в загальний освітній потік (інтегроване навчання) на ранньому етапі вікового розвитку. Описано основні типи методик, які використовуються для діагностики стану психофізичного розвитку дітей раннього віку: клінічні; метричні; антропометричні; психометричні; психолого-педагогічні. Здійснено літературний огляд великої кількості методик, які добре себе зарекомендували в процесі апробації та можуть бути рекомендовані для застосування у діагностиці стану психофізичного розвитку дітей раннього віку.

Ключові слова: діагностика, розвиток, діти раннього віку, методи, порушення розвитку.

Своєчасне прогнозування можливих наслідків економічних та соціальних проблем сучасного суспільства визначає необхідність реформування системи спеціальній освіті для здійснення її переходу на принципово новий етап розвитку, який передбачає максимального раннього виявлення і діагностику особливих освітніх потреб дитини та її сім'ї з метою максимального скорочення розриву між часом визначення первинного порушення в розвитку дитини і початком цілеспрямованої корекційної допомоги. Адже існуючий вітчизняний і зарубіжний досвід свідчить, що правильно організована рання корекція здатна попередити появу вторинних відхилень в розвитку, забезпечити максимальну реалізацію потенціалу розвитку дитини, а для значної частини дітей забезпечити можливість включення в загальний освітній потік (інтегроване навчання) на ранньому етапі вікового розвитку [4;10].

Останнім часом в Україні значно посилюється інтерес до проблем ранньої діагностики порушень розвитку у дітей, оскільки цей етап є відправним пунктом реабілітаційних заходів. Сьогодні діагностика дітей раннього віку як спосіб їх вивчення застосовується в наукових і практичних цілях лікарями, фахівцями психолого-педагогічного профілю в клініках, амбулаторіях, медичних та реабілітаційних центрах, дошкільних закладах, службах раннього втручання. Вивчення практики надання ранньої допомоги показує, що часто перед фахівцями встає проблема вибору адекватного діагностичного інструментарію для даного контингенту дітей [3;10]. Адже фахівці в психолого-медико-педагогічних консультаціях (ПМПК) і працівники дитячих дошкільних установ, реабілітаційних закладів мають бути досить орієнтовані в питаннях диференціальної діагностики різних порушень розвитку дитини, мати уявлення про сучасні методи їх психолого-педагогічної корекції, а також володіти прийомами і методами раннього (на першому році життя) виявлення наявних проблем в розвитку.

Метою даної статті є огляд діагностичних методик щодо з'ясування стану психофізичного розвитку дітей раннього віку.

За результатами літературного огляду можна зазначити, що вітчизняні вчені розробляли практичні питання діагностики психомоторного розвитку дітей раннього віку (Г. В. Пантюхіна, К. Л. Печора, Е. Л. Фрухт, Л. Т. Журба, О. М. Мاستюкова, О. В. Баженова, Г. В. Козловська, І. Ю. Левченко, О. Ф. Архіпова, О. Г. Приходько, Ю. А. Разенкова, М. Л. Дунайкін, Ю. А. Лисичкіна, О. Р. Баєнська, М. М. Ліблінг, Т. В. Пелимська, Н. Д. Шматко, Л. І. Фільчикова, М. Е. Вернадська, О. В. Парамей та ін. В Україні були здійснені ряд наукових досліджень у напрямі психолого-педагогічного вивчення дітей перших років життя та супроводу їх сімей, теоретичні та практичні відомості яких розкриваються в роботах ряду авторів: Т. І. Грицишиної, Т. Л. Гурковської, Н. В. Карпенко, В. О. Крамченко, К. Л. Крутій, В. Манової-Томової, Н. В. Манько, Л. О. Федорович, М. К. Шеремет та ін. [1;3;4;10].

Вивчення, аналіз й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження дозволили виділити наступні типи методик, які використовуються для діагностики стану психофізичного розвитку дітей раннього віку:

- клінічні;
- метричні;
- антропометричні;
- психометричні;
- психолого-педагогічні.

Перший тип методик діагностики порушень розвитку представлений клінічним підходом, до якого можна віднести такі методики [1;10;11]:

- Оцінка рівня психомоторного розвитку дитини (до 1 року) Л. Т. Журби та О. М. Мастюкової. Розвиток оцінюється по 7 нервово-психічним показникам (динамічним функціям): комунікабельність, голосові реакції, безумовні рефлекси, м'язовий тонус, асиметричний шийний тонічний рефлекс, ланцюговий симетричний рефлекс, сенсорні реакції. Оцінюються також рівень стигматизації, черепномозкова інервація і патологічні рухи, які допомагають виявити групу дітей з підвищеним ризиком затримки розвитку.

- Шкала КАТ/КЛАМС Американської академії педіатрії (до 2 років), яка дозволяє оцінити формування навичок рішення наочних (розділ КАТ) і мовленнєвих (розділ КЛАМС) завдань, а також розвиток моторики дитини (шкала розвитку макромоторики).

Як засвідчує аналіз літературних джерел, широке поширення отримали метричні методи діагностики, до котрих відносяться щоденникові записи дослідників, які спостерігали за розвитком своїх дітей (методи щоденникових записів) і приймали отримані дані за норму. Такими є [1;4;10]:

- Біографічний нарис однієї дитини. Ч. Дарвін (1877);
- Як вивчати дитину. Керівництво до вивчення дитини від народження до трьох років. О. Г. Бібанова, Н. А. Рибніков (1923);
- Духовний розвиток дитини. К. Бюлер (1924);
- Розвиток психіки дитини: Щоденник матері. Н. А. Менчінська (1957).

Далі розглянемо антропометричні методи діагностики психічного розвитку, які вважаються менш поширеними в нашій країні, але успішно використовуються за кордоном та ґрунтуються на залежності кількісних показників від рівня психомовного розвитку дитини [1;4;5;10]:

- Шкали розвитку немовляти Bayley (від 1 до 42 міс.) передбачають обчислення індексів: ментального розвитку (MDI) і психомоторного розвитку (PDI);
- Шкала ментального розвитку R. Griffiths (від 0 до 24 міс.) має кількісний критерій – визначається, якому віку відповідає психічний розвиток дитини (розрахунок інтелектуального коефіцієнта дитини);
- Поведінковий тест новонароджених Graham (від 1 до 14 днів) складається з 6 субшкал і має кількісний критерій оцінювання;
- Тестова методика Prechtl, Veintema (від 1 до 9 днів).

Далі розглянемо детальніше психометричні методи оцінки розвитку, які застосовуються для раннього виявлення відставання дитини від однолітків в розвитку психічних і моторних функцій. З цією метою використовуються батареї тестів і тести-опитувальники. Загальним принципом побудови психометричних методик є зіставлення отриманих результатів з нормативними даними, отриманими на репрезентативних вибірках. Важливими характеристиками даних методик є валідність та надійність [5;10].

Дослідники відмічають як переваги психометричних методів діагностики, так і недоліки. Так, експериментальні батареї тестів зручні для дослідницьких цілей, але занадто громіздкі для застосування в службах ранньої допомоги, оскільки займають багато часу, повинні проводитися в стандартних умовах спеціально підготовленими фахівцями. Не дивлячись на це, в Україні, в багатьох медичних та реабілітаційних закладах, зокрема у службі раннього втручання при Дніпропетровському обласному методичному психолого-медико-педагогічному центрі, знайшли поширення опитувальні методики KID (R) і RCDI та ін., в яких респондентами є батьки дитини. Як свідчить практика, саме той факт, що опитувальники заповнюють батьки дитини або інші люди, які постійно спілкуються з дитиною, дає змогу батькам та рідним краще упізнати свою дитину, почати більше цікавитися її розвитком, тож

можна вважати, що заповнення опитувальника саме по собі є однією з процедур ранньої допомоги.

Вивчення світового та вітчизняного практичного досвіду у даному напрямі показує, що до переліку психометричних методик, які добре себе зарекомендували в процесі апробації та можуть бути рекомендовані для застосування у діагностиці стану психофізичного розвитку дітей раннього віку, входять [1;3;4;6;10;11;12]:

- Шкала KID (Чистович, Ройтер, Шапіро, 2000) від 2 до 16 міс. та шкала RCDI-2000 (Шапіро, Чистович, 2000) від 1 р. 2 мес. до 3 років 6 міс. є опитувальниками, що описують різноманітні типові форми поведінки дітей перших років життя; основні принципи обох шкал цілком аналогічні, розрізняється лише віковий діапазон застосування;

- Модифікований скринінговий тест-опитувальник M-CHAT Robins, Fein, Barton (від 16 міс. до 30 (48) міс.) використовується в практиці ранньої допомоги для виявлення ризику наявності аутизму та розладів аутистичного спектру;

- Опитувальник темпераменту немовлят Careg, S. McDevit (від 4 до 8 міс.) дозволяє провести скринінгове дослідження темпераменту дітей;

- Шкала поведінки новонароджених (NBAS) T. Brazelton від 2 днів до 6 тижнів життя здійснює оцінку поведінки та неврологічного статусу дітей, виявляє дітей групи ризику;

- Профіль психічного розвитку G. D.Alpern-Boll (від народження до 9 років) визначає, якому віку відповідає психічний розвиток дитини;

- Порядкові (числові) шкали психологічного розвитку I. Uzgiris, J. McHunt на основі концепції психічного розвитку Ж. Піаже (від народження до 2 років). Психометрична оцінка розвитку відбувається в таких вікових проміжках: 0-3міс., 4-7 міс., 8-11 міс., 12-17міс. і 18-24 міс.

- Денверський скринінг-тест розвитку (DDST) Frankenburg W. K., J. B. Dodds (від 2 тижнів до 6 років). За допомогою даної шкали визначають рівень розвитку соціальної сфери, мовлення, загальної та дрібної моторики;

- Мюнхенська функціональна діагностика розвитку з 9 місяців і до 3 років застосовується для оцінки загального психомоторного розвитку дітей раннього віку. Охоплює такі аспекти, як розвиток загальних рухів (ходіння), розвиток рухів кисті руки, сприйняття взаємозв'язків, розвиток мовлення, розуміння мовлення, соціальний розвиток і самостійність.

Як засвідчує аналіз вітчизняних літературних джерел, вченими інтенсивно розроблялися та впроваджувалися психолого-педагогічні методики діагностики дітей раннього віку, до яких відносяться [1;2;4;6;10]:

- «Контроль за розвитком і поведінкою дітей раннього віку» Н. М. Аксаріної та С. М. Кривіної (1970). Цей метод діагностики нервово-психічного розвитку дітей раннього віку відрізняється від існуючих в зарубіжній педагогіці та психології, оскільки він спирається на об'єктивне вивчення закономірностей перебігу розвитку дітей у визначених умовах виховання. Метод діагностики дозволяв ставити перед дитиною певні завдання і об'єктивно оцінювати її здібності та рівень розвитку. Метою діагностики є своєчасне виявлення первинних відхилень в розвитку і поведінці дитини для необхідної корекції;

- «Діагностика нервово-психічного розвитку дітей» Г. В. Пантюхіної, К. Л. Печори та Е. Л. Фрухт, 1983 (від 10 днів до 3 років) містить методичні рекомендації щодо діагностики дітей раннього віку. Методика розділена на декілька частин за віком досліджуваних дітей;

- «Діагностика психічного розвитку дітей першого року життя» О. В. Баженової, 1986 (від 2 до 12 міс.). Тест включає 98 діагностичних проб, розділених на 6 шкал : руховий, емоційний, сенсорний розвиток, дії з предметами, взаємодія з дорослими, голосова активність. Кожна з проб дозволяє оцінити рівень розвитку тієї або іншої поведінкової реакції;

- Тест «ГНОМ» (графік нервово-психічного обстеження немовлят), розроблений Г.В.Козловською та співавторами. Тест складається з 12 вікових субтестів. Психічний розвиток досліджується на 1-му році життя кожен місяць, після року - кожні три місяці, від 2 до 3 років - 1 раз на півроку. Субтести складаються з 20 питань (завдань), що дозволяють тестувати розвиток сенсорних, моторних, емоційно-вольових, пізнавальних і поведінкових функцій.

Аналіз періодики свідчить, що за останні роки вийшло багато наукових публікацій та посібників

українських вчених, присвячених питанню розробки діагностичного матеріалу для дітей раннього віку з різними типами порушень в розвитку [7;8;9;14]:

- Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку (Л.О.Федорович, О. В. Гнітій, І. В. Макаренко). Посібник висвітлює теоретичні та практичні питання організації психолого-педагогічної діагностики психофізичного розвитку дітей раннього дошкільного віку з метою забезпечення умов особистісно-орієнтованого навчання і виховання, повноцінного особистісного розвитку, а також виявлення дітей з проблемами психофізичного і мовленнєвого розвитку;

- Психологічна діагностика раннього віку Василки Манової-Томової. Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років (15-36 місяців) дозволяє визначити рівень психічного розвитку дитини та співставити його із календарним (фізіологічним) віком дитини;

- Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку К. Л. Крутій. Автор пропонує оригінальні методику діагностування стану мовленнєвого розвитку дітей засобами лінгвістичних ігор із казковими сюжетами, а також варіанти застосування різноманітних методів і прийомів для корекції аграматизмів;

- Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку Н. В. Манько. В посібнику подано методику логопедичного обстеження дітей перших років життя.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, можна стверджувати, що сучасний рівень розвитку медицини, нейрофізіології, медичної психології дозволяє не лише діагностувати різні форми порушеного розвитку, але також виявити клінічні та психологічні механізми порушень. Нині досягнуті значні успіхи в розвитку різних галузей дошкільної корекційної педагогіки та спеціальної психології з проблеми ранньої діагностики відхилень в розвитку. Численні роботи присвячені проблемам діагностики дітей з порушеннями інтелекту, зору, слуху, мовлення, емоційно-вольової, рухової сфери і т. д. Накопичена значна кількість фактів, що характеризують специфічні особливості діагностики дітей раннього віку з різними порушеннями в розвитку.

Отже, на сучасному етапі ми спостерігаємо різноманітність методів і наукових підходів до проблеми ранньої діагностики і корекції дітей з порушеннями розвитку. Та все ж залишаються недостатньо вирішені питання, тому подальше коло досліджень може бути спрямоване на більш детальний аналіз і систематизацію отримуваних даних в процесі діагностики та вивчення структури і механізмів порушень в розвитку дітей на максимально ранніх етапах.

Використана література

1. **Архипова Е.Ф.** Логопедическая работа с детьми раннего возраста: учебное пособие для студентов пед. вуз./ Е.Ф. Архипова. – М.: АСТ : Астрель, 2007. – 224 с.
2. **Баженова О.В.** Диагностика психического развития детей первого года жизни / О.В. Баженова. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 90 с.
3. **Бондарькова Ю.А.** Роль Мюнхенской диагностики для оценки динамических изменений развития детей раннего возраста / Ю.А. Бондарькова // Специальное образование. – 2016. – № 1. – С. 25 – 37.
4. **Волкова Г.Л.** Психолого-логопедическое исследование детей с нарушениями речи / Г.Л. Волкова. – СПб.: Книгоиздательство "Сайма", 1993.
5. **Гасюк Н.І.** Оцінка психомоторного розвитку передчасно народжених дітей на першому році життя / Н. І. Гасюк // Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії – № 3-1 (51) / том 15 / 2015. – С.368-371.
6. **Дюдюева О.Ю.** Контроль за нервно-психическим развитием ребенка как способ выявления отклонений в раннем возрасте / О. Ю. Дюдюева // Педагогическое мастерство: материалы междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). — М.: Буки-Веди, 2012. — С. 112-115.
7. **Крутій К.Л.** Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного вік / К.Л. Крутій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2005р – 206 с.
8. **Манова-Томова В.** Психологічна діагностика раннього віку / Василка Манова-Томова. – К.: Вища школа, 1978. – 167 с.
9. **Манько Н.В.** Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : Науково-методичний посібник / Н.В.Манько – К.: КНТ, 2008 – 256с.
10. **Методические** рекомендации по обследованию и составлению индивидуальных программ ранней помощи детям с ограниченными возможностями здоровья и инвалидностью / Мин-во образования и науки Рос. Фед. – М.,2015. – 86 с.
11. **Микиртумов Б.Е.** Клиническая психиатрия раннего детского возраста / Б.Е. Микиртумов, А.Г. Кошавцев, С.В.Гречаный . – СПб: Питер, 2001. 256 с. — («Краткое руководство»).
12. **Мюнхенская** функциональная диагностика развития. Первый год жизни / [Ф. Лайоси, Д. Линара, Т. Ройтенгитраух и др.]. Пер. с нем. – Минск, БелАПДИиМИ, 1997. – 209 с.

13. Смирнова Е.О. Диагностика психического развития детей от рождения до 3 лет: Методическое пособие для практических психологов / Е.О.Смирнова, Л. Н. Галигузова, Т.В.Ермолова, С.Ю.Мещерякова. 2-е изд. испр. и доп. – СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2005. – 144 с.

14. Федорович Л.О. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошк. віку : навч.-метод. посіб. / Л.О.Федорович, О. В. Гнітій, І. В. Макаренко. – Кременчук : Християнська Зоря, 2008. – 217 с.

References

1. Arhipova E.F. Logopedicheskaya rabota s detmi rannego vozrasta: uchebnoe posobie dlya studentov ped. vuz./ E.F. Arhipova. – M.: AST : Astrel, 2007. – 224 s.

2. Bazhenova O.V. Diagnostika psicheskogo razvitiya detey pervogo goda zhizni / O.V. Bazhenova. – M. : Izd-vo MGU, 1986. – 90 s.

3. Bondarkova Yu.A. Rol Myunhenskoj diagnostiki dlya otsenki dinamicheskikh izmeneniy razvitiya detey rannego vozrasta / Yu.A. Bondarkova // Spetsialnoe obrazovanie. – 2016. – № 1. – S. 25 – 37.

4. Volkova G.L. Psihologo-logopedicheskoe issledovanie detey s narusheniyami rechi / G.L. Volkova. – SPb.: Knigo-izdatelstvo "Sayma", 1993.

5. Gasyuk N.I. Otslnka psihomotornogo rozvitku peredchasno narodzhenih dltey na pershomu rotsli zhittya / N. I. Gasyuk // Aktualni problemi suchasnoyi meditsini: Vlsnik ukraYinskoYi medichnoYi stomatologichnoYi akademiYi – № 3-1 (51) / tom 15 / 2015. – S.368-371.

6. Dyudyueva O.Yu. Kontrol za nervno-psihicheskim razvitiem rebenka kak sposob vyiyavleniya otkloneniy v rannem vozraste / O. Yu. Dyudyueva // Pedagogicheskoe masterstvo: materialy mezhdunar. nauch. konf. (g. Moskva, aprel 2012 g.). — M.: Buki-Vedi, 2012. — S. 112-115.

7. Krutly K.L. Diagnostika movlennEvogo rozvitku dltey doshkl'nogo vku / K.L. Krutly. – Zaporlzhzhya: TOV «LIPS» LTD, 2005r – 206 s.

8. Manova-Tomova V. Psihologichna dagnostika rannogo vku / Vasilka Manova-Tomova. – K.: Vischa shkola, 1978. – 167 s.

9. Manko N.V. Diagnostika ta korektsiya movlenevogo rozvitku dltey rannogo vku : Naukovo-metodichniy poslbnik / N.V. Manko – K.: KNT, 2008 – 256s.

10. Metodicheskie rekomendatsii po obsledovaniyu i sostavleniyu individualnyih programm ranney pomoschi detyam s ograniченными возможностями здоровья i invalidnostyu / Min-vo obrazovaniya i nauki Ros. Fed. – M., 2015. – 86 s.

11. Mikirtumov B.E. Klinicheskaya psihiatriya rannego detskogo vozrasta / B.E. Mikirtumov, A.G. Koschavtsev, S.V. Grechanyiy . – SPb: Piter, 2001. 256 s. — («Kratkoe rukovodstvo»).

12. Myunhenskaya funktsionalnaya diagnostika razvitiya. Pervyy god zhizni / [F. Layosi, D. Linara, T. Roytengitrah i dr.]. Per. s nem. – Minsk, BelAPDIIMI, 1997. – 209 s.

13. Smirnova E.O. Diagnostika psicheskogo razvitiya detey ot rozhdeniya do 3 let: Metodicheskoe posobie dlya prakticheskikh psihologov / E.O.Smirnova, L. N. Galiguzova, T.V.Ermolova, S.Yu.Mescheryakova. 2-e izd. ispr. i dop. – SPb.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2005. – 144 с.

14. Fedorovich L.O. Psihologo-pedagogichna dagnostika rozvitku dltey rannogo doshk. vku : navch.-metod. poslb. / L.O.Fedorovich, O. V. Gnltiy, I. V. Makarenko. – Kremenчук : Hristiyanska Zorya, 2008. – 217 s.

Хоменко С. О. Обзор диагностических методик относительно выяснения состояния детей раннего возраста.

В статье исследуется проблема диагностики детей раннего возраста с нарушениями в развитии. Осуществлен анализ литературных источников, включая работы, в которых рассматривается современное состояние специального образования, одним из основных заданий которого есть максимально раннее выявление и диагностика особых образовательных потребностей ребенка раннего возраста и его семьи с целью максимального сокращения разрыва между временем определения первичного нарушения в развитии ребенка и началом целенаправленной коррекционной помощи, что свидетельствует об актуальности и поступательном развитии процесса изучения данной проблемы. Отмечено, что правильно организованная ранняя коррекция способна предупредить появление вторичных отклонений в развитии, обеспечить максимальную реализацию потенциала развития ребенка, а для значительной части детей обеспечить возможность включения в общий образовательный поток (интегрированное обучение) на раннем этапе возрастного развития. Описаны основные типы методик, которые используются для диагностики состояния психофизического развития детей раннего возраста: клинические; метрические; антропометрические; психометрические; психолого-педагогические. Осуществлен литературный обзор большого количества методик, которые хорошо себя зарекомендовали в процессе апробации и могут быть рекомендованы для применения в диагностике состояния психофизического развития детей раннего возраста.

Ключевые слова: диагностика, развитие, дети раннего возраста, методы, нарушения развития.

Khomenko S.O. Review of diagnostic methodologies in relation to finding out of the state of children of early age.

Issues of diagnostics of children of early age is investigated with violations in development are studied in the article. It is marked that the correctly organized early correction is able to warn appearance of secondary rejections in development, to provide the maximal achieving of development of child, and for considerable part of children to provide plugging possibility in a general educational stream (integrated educating) on the early stage of the age-related development. The basic types of methodologies that is used for diagnostics of mental and physical development of children of early age status are described: clinical; metrical; anthropometric; psychometric; psychological and pedagogical. The literary review of plenty of methodologies that oneself was well